

Nebi Miş

nmis@setav.org

Kopuş ve Geçiş Arasında Dünya Sisteminin Yön Arayışı

2020'lerle birlikte dünya düzeni ile ilgili bir cümle kurulacağına, "belirsizlik", "türbülans", "parçalanma", "kuralsızlık" gibi kriz temelli kavramlarla söze başlandı. Her yeni gelişme ve krizin dönemsel olabileceğine yönelik tartışmalar da eş zamanlı olarak sürdürüldü. Bir geçiş döneminde olduğu varsayımı farklı gerekçelerle dile getirildi. Ve en nihayetinde kurala dayalı düzenin kırıldığı kabul edildi.

1 990'ların ilk yarısında, önce Francis Fukuyama, ideolojik mücadelenin sona erdiğini, liberal demokrasinin ve dolayısıyla da liberal düzenin insanlığın nihai yönetim biçimi olarak galip geleceğini iddia etti. Buna göre, büyük savaşlar dönemi sona ermiş, nihai durağa ulaşılmıştı. Tek kutuplu dünyada ABD merkezli düzen kalıcı olacaktı.

Samuel Huntington buna itiraz etti. İdeolojiler değil, kimlikler çatışacaktı. Özellikle Batı ile İslam dünyası arasında, derin fay hatları oluşacaktı. 11 Eylül saldırıları sonrası, bu kehanetin gerçekleştiği argümanı epeyce alıcı buldu.

2010'ların hemen öncesinde yaşanan finans krizleri ve Çin'in yükselişi üzerinden "liberal düzen krizde mi?" sorusuna cevap arandı. Liberaller, bir

krizin yaşandığını ancak liberal düzenin reforme edilerek kurtarılabilirliğini savundular. Kissinger gibi bazı isimler, kapitalizmin krizlerden beslendiğini söyleyerek, çözümün de yine sistem içinde olduğunu öne sürdüler.

Bu tartışmalar yapılırken popülizm ve milliyetçilik yükseldi. Finansal krizler, çatışma ve savaşlar giderek arttı. Uluslararası hukuk ve normlar gücünün çıkarına değilse göz ardı edildi. Büyük güçler, kendi çıkarlarına olan her şeyi mübah gördüler. Irak başta olmak üzere dünyanın farklı coğrafyalarında milyonlarca insanın çeşitli bahane ve yalanlarla öldürülmesine göz yumdular.

Ve en nihayetinde kurala dayalı düzenin aşındığı kabul edildi. Bu aşamada, "eski düzenin çözüldüğü ancak yerine yenisinin kurulamadığı" tespitinden hareketle reformların yapılabilirliğine, kurumların yeniden işlerlik kazanacağına ve uluslararası düzenin toparlanabileceğine dair beklentiler de az değildi.

DAVOS'TA KONUŞAN KANADA BAŞBAKANI MARK CARNEY, İÇİNDE BULUNDUĞUMUZ DÖNEMİ “BİR GEÇİŞ DEĞİL, KIRILMA DÖNEMİ” OLARAK ADLANDIRDI. YILLARDIR KONUŞULAN DÜZEN KRİZİNİN, “GERİ DÖNDÜRÜLEMEZ BİR KOPUŞ” OLARAK ADININ KONMUŞ OLDUĞU BİRÇOK ANALİZLE DESTEKLENDİ. DÜZEN KENDİ LEHLERİNE İŞLEDİĞİ İÇİN BUGÜNE KADAR, KÜRESEL ADALETSİZLİK ÇAĞRILARINA KULAK TIKAYANLAR İSE ŞİMDİ “YALAN İÇİNDE YAŞAMAYALIM, DÜZEN SANKİ HÂLÂ İŞLİYORMUŞ GİBİ DAVRANARAK KENDİMİZİ KANDIRMAYALIM” DİYOR.

2020'lerle birlikte dünya düzeni ile ilgili bir cümle kurulduğunda, “belirsizlik”, “türbülans”, “parçalanma”, “kuralsızlık” gibi kriz temelli kavramlarla söze başlandı. Her yeni gelişme ve krizin dönemsel olabileceğine yönelik tartışmalar da eş zamanlı olarak sürdürüldü. Bir geçiş döneminde olduğu varsayımı farklı gerekçelerle dile getirildi.

Tam bu tartışmalar sürerken geçtiğimiz hafta, liberal düzenin en önemli tartışma platformlarından biri olan Davos'ta, Dünya Ekonomik Forumu'nda, Kanada Merkez Bankası'nın eski başkanı ve şu an başbakan olan Mark Carney, içinde bulunduğumuz dönemi “bir geçiş değil, kırılma dönemi” olarak adlandırdı. Carney'in konuşmasında öne çıkan argümanlar tüm dünyada yankı uyandırdı.

Yıllardır konuşulan düzen krizinin, “geri döndürülemez bir kopuş” olarak adının konmuş olduğu birçok analizle desteklendi. Trump politikalarının; norma dayalı düzeni, kurum ve kuralları ve ittifak ilişkilerini ciddi şekilde aşındırdığı, bu tartışma üzerinden geniş kabul gördü.

Carney'in konuşmasında, güç kullanımı ve zorbalığın meşrulaştırıldığı, güçlülerin istediği gibi hareket ettiği gibi dünyada, zayıfların ancak buna katlanmak zorunda olduğu tespitleri de vardı. Bu tespitlerin ardından yeni bir siyaset çağrısı yaparak, orta güçlere sorumluluk düştüğünü söyledi. Kanada'yı da bir orta güç olarak gördüğü için, güce dayalı düzende orta güçlerin koalisyonlar oluşturup çıkarlarını korumanın yöntemini geliştirmezlerse ayakta kalamayacaklarını öne sürdü. Orta güçlere, “masada değilseniz menüde olursunuz” metaforu ile harekete geçme çağrısı yaptı.

Kanada başbakanının bu konuşmayı yapmasını zorunlu kılan gelişmenin, Trump'ın Kanada'ya yönelik tutumu olduğunu hatırlatmaya gerek yok. Kendi ülkesi zorda olduğu için can havliyle “bir şey yapmazsak hep birlikte batacağız” diyor.

Carney'in söylediklerinin bizler için şok edici ya da yeni bir yönü yok. Bu tespitler, geriden gelen utangaç bir itiraftan başka bir şey değil. Cumhurbaşkanı Erdoğan, küresel sistemin İkinci Dünya Savaşı sonrası gücünün çıkarına göre dizayn edildiğinin altını çizerek küresel adaletsizliğin hüküm sürdüğünü yıllardır söylüyor, “küresel adil düzen” çağrısı yapıyor. Erdoğan, insanlığın geleceğinin sınırlı sayıdaki ülkelerin keyfine bırakılamayacağını da ısrarla tekrarlıyor.

Düzen kendi lehlerine işlediği için bugüne kadar, küresel adaletsizlik çağrılarında kulak tıkayanlar ise şimdi “yalan içinde yaşamayalım, düzen sanki hâlâ işliyor-muş gibi davranarak kendimizi kandırmayalım” diyor.

Türkiye, mevcut küresel sistemin bir kırılma anında olduğunu çok önceden öngören ülkelerden biri. Politikalarını da bu varsayımına göre şekillendiriyor. Düzen kırılmasından endişe edenler inandırıcı olabilmek için önce “adil bir küresel düzen inşası” çağrısı ile işe başlamalıdır. Değilse, “düzen” dünyanın geri kalanı için şu ana kadar da çok bir anlam ifade etmiyordu.

İran-ABD Geriliminde Türkiye'nin Önleyici Diplomasisi

ABD'nin bölgedeki geniş çaplı askeri yığınağı, Trump'ın İran'a askeri müdahale seçeneğini masada tutuyor. Hatta, İran talepleri eksiksiz yerine getirmese, Trump'ın müdahalede kararlı olduğu

kesin görünüyor. Çünkü ikinci başkanlık döneminde Trump, herhangi bir sorun da kafasında kurduğu senaryoyu “bir şekilde” hayata geçirirdi.

Diplomasiden sonuç alınmadığı bir denklemde, müdahale kesin olsa da bu müdahalenin stratejik hedefinin, müdahale yönteminin ve doğrudan mı dolaylı mı olacağının hâlâ muğlak olduğunu belirtmek gerekir.

Müdahalesinin nihai amacının, bir rejim değişikliği mi yoksa nükleer ve balistik füze programlarını durdurmak ve sınırlandırmak mı olduğu belli değil. Yine ABD müdahaleyi doğrudan kendisi mi yapacak, müdahale ettikten sonra İsrail'i koruyan bir kalkan mı olacak yoksa İsrail ile müşterek bir operasyona mı başvuracak belirsiz.

Trump'ın son bir aydır yaptığı açıklamalarında kesin olan husus, müdahalede kararlı olduğu. Ancak, rejim değişikliği hedefi ile ilgili çelişen söylemleri var. Müdahalenin gerçekleşmesi durumunda; Devrim Muhafızları Ordusu ile Besic güçlerinin askeri üslerini, balistik füze fırlatma ve depolama alanlarını ve nükleer programla irtibatlı tesisleri hedef alan saldırıları düzenleyeceğini öngörmek zor değil.

Sınırlı operasyon, rejim tamamen çökmekten kademeli geçişi ve yine sistem içinden yeni bir yönetimin işbaşına gelmesini mümkün kılabilir. Trump'ın böyle bir senaryoyu amaçladığı önceki operasyonlarından anlaşılabilir.

Ancak çok daha kapsamlı, devlet yapısının ciddi zarar görmesine ve yönetimin aniden çökmesine yönelik bir müdahalenin yapılması durumunda, İran'da iç savaş ihtimalini de ortaya çıkaran büyük bir kaos olabilir. Böyle bir sonuç, sadece İran'ı değil, Türkiye başta olmak üzere tüm bölgeyi

Türkiye, mevcut küresel sistemin bir kırılma anında olduğunu çok önceden öngören ülkelerden biri. Politikalarını da bu varsayıma göre şekillendiriyor. Düzen kırılmasından endişe edenler inandırıcı olabilmek için önce “adil bir küresel düzen inşası” çağrısı ile işe başlamalılar. Değilse, “düzen” dünyanın geri kalanı için şu ana kadar da çok bir anlam ifade etmiyordu.

etkileyen yeni bir istikrarsızlık dalgasına yol açabilir.

ABD’nin İran’dan talepleri belli: Nükleer programın sonlandırılması ve eldeki zenginleştirilmiş olan uranyumun teslim edilmesi, balistik füze kapasitesinin ve menzilin sınırlandırılması, vekil unsurları desteklemekten tamamen vazgeçmesi. İran, bu talepleri müzakere etmeye karşı değil. Şu an Türkiye’nin de devrede olduğu dolaylı görüşmeler yürütülüyor. Türkiye doğrudan görüşmeyi önerse de İran hâlâ bu konuda mesafeli.

İran, bu taleplerin hepsinin bir anda karşılanmasının mümkün olmadığını söylüyor. Dışişleri Bakanı Hakan Fidan tansiyonun giderek yükseldiği bir dönemde, ABD’nin İran ile yürüttüğü süreçlerde bütüncül bir dayatma yerine kademeli bir yaklaşım benimsemesi gerektiğini belirtti. İran için tüm taleplerin bir anda karşılanması, devlet itibarı ve iç dengeler açısından zor.

Türkiye bu bağlamda, sorunların “topyekûn bir paket” yerine, nükleer dosya öncelikli olmak üzere, adım adım çözülmesini önermekte ve tarafları diyalog zemininde tutmaya çalışmaktadır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Trump’la bu meseleyi görüşerek diplomasiye şans tanınmasını istedi. Yine Dışişleri Bakanı Hakan Fidan, her iki tarafla da yoğun bir diplomasi yürütüyor. Türkiye en başından itibaren aktif arabuluculuk yapmakta ve çok taraflı bir diplomasi yürütmektedir. İran Dışişleri Bakanı Abbas Arakçi, kritik süreci konuşmak üzere 30 Ocak günü Türkiye’deydi.

Türkiye, ABD-İran gerginliğinde dengeli bir siyaset izliyor. Ukrayna-Rusya Savaşı’nda olduğu gibi bu dosyada da her iki tarafla ilkeli bir siyaset yürütüyor. Türkiye, İran’a doğrudan bir askeri müdahaleye karşı. Askeri müdahalenin, bölgenin kaldıramayacağı yıkıcı bir istikrarsızlık dalgası üretmesinden endişe ediyor. Sorunun diplomasi ile çözülmesini istiyor.

Türkiye ilke olarak her türlü askeri müdahaleye karşı bir duruş sergilerken, aynı zamanda bölge ülkelerinin de istikrar bozucu hamlelerini sonlandırmasını istemekte. Vekâlet savaşları üzerinde yürütülen yıkıcı rekabetin, kırılğanlıkları artırarak dışarıdan müdahaleye davetiye çıkardığını da muhataplarına açık bir biçimde söylemektedir.

Mevcut krizler ise dışarıdan hegemon beklenecek çözülemeyeceğinden, çözümün de bölgesel sahiplenme ile bölgesel çözüm üreterek mümkün olacağına ısrar etmektedir. **1**

 Dışişleri Bakanı Hakan Fidan (sağda), İran Dışişleri Bakanı Abbas Arakçi (solda) ile İstanbul’da düzenlenen basın toplantısında açıklamalarda bulundu. (Arif Hüdaverdi Yaman / AA, 30 Ocak 2026)